

УДК 371.134

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-2.18>**К. В. Пилипенко**кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри загальної та вікової психології
Криворізький державний педагогічний університет

ЕМОЦІЙНА СТІЙКІСТЬ, АДАПТИВНІСТЬ І КОМУНІКАТИВНІ ЗДІБНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЯК ВАЖЛИВІ СКЛАДНИКИ ЙОГО ПРОФЕСІОГРАМИ

Проаналізовано проблему професіоналізації майбутніх педагогів у контексті модернізації освіти. Констатовано, що стратегічні напрями розвитку сучасної освіти пов'язані з упровадженням нових стандартів освітньої діяльності, серед яких провідним є забезпечення її особистісної, компетентної спрямованості. З'ясовано, що професійно значущими властивостями освітянина є, зокрема, здатність до емоційної стійкості, комунікативні здібності, нервово-психічна стійкість, адаптивність тощо. Показано, що емоційна стійкість, нервово-психічна стійкість, а також адаптивні й комунікативні здібності в системі професійної підготовки майбутніх педагогів є надзвичайно важливими та набувають особливої актуальності, оскільки йдеться про підготовку особистості до організації навчально-виховного процесу в закладах освіти. Нині для вищих педагогічних навчальних закладів одним із пріоритетних напрямів роботи є забезпечення формування і розвиток проактивної, емоційно стійкої особистості, здатної адаптуватися в постійно змінюваних умовах, самореалізуватися, бути успішною. Досліджено, що проблема емоційної стійкості зумовлена дезорганізуючим впливом емоцій на діяльність та поведінку людини в емоціогенних ситуаціях, а в контексті первинної професіоналізації особистості здійснюються розвиток і становлення емоційної сфери особистості, що є психологічним підґрунтям якості майбутньої професійної діяльності фахівця. Емоційна нестійкість виступає наслідком порушення механізмів саморегуляції особистості під впливом емоціогенних чинників і за умов значної довготривалої дії спричиняє порушення в ефективності діяльності та позначається на психічному здоров'ї особистості. Доведено, що студентський вік – це період підвищених вимог, психічних навантажень і перевантажень, які виступають у всьому різноманітті, що потребує емоційної стійкості та здатності до адаптації. З іншого боку, саме в цей період формується майбутній професіонал, стан психічного здоров'я якого безпосередньо впливає на успішність діяльності і стиль життя загалом, і, відповідно, набуває високого суспільного значення. Досліджено стан сформованості емоційної стійкості, нервово-психічної стійкості, особистісного адаптаційного потенціалу та комунікативних здібностей студентів-майбутніх педагогів. Встановлено, що більшість досліджуваних нами майбутніх педагогів мають середній рівень розвитку емоційної стійкості та комунікативних здібностей, а також низький рівень сформованості особистісного адаптаційного потенціалу й нервово-психічної стійкості.

Ключові слова: професійно значущі властивості освітянина, особистісний адаптаційний потенціал, нервово-психічна стійкість, комунікативні компетенції педагога.

Постановка проблеми. Стрімкі та неоднозначні соціально-економічні, особливо політичні та культурні, перетворення, що відбуваються останнім часом в Україні й зокрема в системі освіти, часом зумовлюють гострі форми прояву дезорганізуючого впливу емоцій: розгубленість, зниження працездатності, афекти неадекватності, скутість поз, порушення координації рухів, уповільнення протікання психічних процесів, нестриманість у спілкуванні, агресивність та інше. Усе це спричинює підвищення вимог до особистості майбутнього педагога, зокрема до його здатності до адекватної поведінки в емоційно напружених умовах, до його особистісного адаптаційного потенціалу, нервово-психічної стійкості та комунікативних здібностей. Тож сьогодні для вищих педагогічних навчальних закладів одним із пріоритетних напрямів

роботи є забезпечення формування і розвиток проактивної, емоційно стійкої особистості, здатної адаптуватися в постійно змінюваних умовах, самореалізуватися, бути успішною.

Проблема емоційної стійкості є однією з тих проблем, що посідають центральне місце в сучасній психології. Її вивченням займаються вчені різних галузей психологічної науки (Л.М. Аболін, І.Ф. Аршава, Б.Х. Варданян, М.І. Дьяченко, П.Б. Зільберман, Є.П. Ільїн, Г.С. Нікіфоров, А.Є. Ольшаннікова, С.М. Оя, В.О. Пономаренко, Т. Рібо, О.Я. Чебикін, О.А. Чернікова та інші).

Дослідженням проблеми адаптації займаються такі науковці, як: Б.Г. Ананьєв, М.О. Агаджанян, Л.М. Балабанова, Г.О. Балл, О.С. Батуєв, Ф.Б. Березін, А.В. Брушлинський, В.О. Ганзен, Є.П. Ільїн, О.М. Кокус, М.С. Корольчук,

Б.Ф. Ломов, В.С. Мерлін, Ю.О. Олександровський, В.М. Русалов, І.М. Соколова, S. Parker, D.J. Randall, G.E. Vaillant та інші.

Серед професійних здібностей учителя значна роль належить також комунікативним, оскільки комунікація – не лише мовленнєві здібності, а ще і вміння спілкуватися з людьми. Комунікативні здібності характеризуються низкою інших здібностей людини, що виявляються у вмінні формулювати і доносити свою думку до рецепієнта, умінні слухати, сприймати та відтворювати інформацію, вести діалог, брати участь у дискусіях, вести перемовини тощо. Дослідженням комунікативних здібностей педагогів займається значна кількість науковців (Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, І.О. Зимня, М.І. Жинкін, О.М. Леонтьєв та інші).

Мета статті. Головною метою роботи було вивчення особливостей адаптивності, емоційної стійкості, нервово-психічної стійкості та комунікативних здібностей студентів-майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Очевидним є той факт, що емоції мають свій вплив у пізнанні і в мистецтві, в педагогіці і клініці, на виробництві і в сім'ї, у творчості і в душевних кризах особистості. Сьогодні залишається актуальним справедливе зауваження В. Франкла: «... люди не стійкі до найменшої фрустрації інстинктів і емоційного напруження, вони проявляють «нетримання» – нездатність стримувати власні емоції, – не можуть стримуватися від прояву і прагнення розділити їх з іншими» [9, с. 330].

Слід зазначити, що в медичній психології проблема емоцій та їхніх порушень має особливе значення, тому що стан емоційної сфери може служити критерієм оцінки загального стану хворого, а також критерієм ефективності впливу на хворого тих чи інших лікувальних заходів [10].

Відомо, що феноменальність емоцій полягає в тому, що вони можуть впливати не тільки позитивно – регулюючи діяльність, – але й негативно – дезорганізуючи її. «Аналізуючи причини власних невдач або помилок, – зазначає польський дослідник Я. Рейковський, – ми нерідко доходимо висновку, що саме емоції завадили нам впоратись із завданням. Хтось погано склав іспит, тому що сильно нервував, хтось став винуватцем дорожньої пригоди, тому що був цілковито паралізований раптовим страхом, що охопив його, хтось мав невдалий публічний виступ, оскільки не зміг подолати хвилювання» [8, с. 22]. Гострі форми прояву дезорганізуючого впливу емоцій – це розгубленість, афект неадекватності, скутість пози, порушення координації рухів, уповільнення протікання психічних процесів, нестриманість у спілкуванні, агресивність та інше – зумовили виникнення проблеми емоційної стійкості.

Студентський вік – це складний етап у житті людини. Цей період характеризується можливою появою кризових моментів і потребує певної

адаптації. У студентському віці формуються професійні інтереси, цінності, навички. Особистість студента-майбутнього педагога розвивається протягом навчання. Але при цьому відбувається формування і особистісних якостей як узагалі, так і певних якостей, що є властивими й важливими саме для цієї фахової спрямованості.

Надзвичайно актуальним сьогодні є дослідження психологічного здоров'я студентів, що зумовлено наявністю потужних стресогенних чинників у студентському середовищі, таких як ситуації екзаменів, періоди соціальної адаптації, необхідність особистісного самовизначення в майбутньому професійному середовищі тощо.

Майже в усіх країнах студенти виокремлюються як група підвищеного ризику, тому що вони значно частіше, ніж молоді люди інших соціальних груп того ж віку, страждають різноманітними психосоматичними і нервово-психічними захворюваннями. Однією з основних причин підвищеної захворюваності студентів є різноманітні стресові ситуації, пов'язані з труднощами пристосування молодих людей до студентського життя і екзаменаційних іспитів.

С.Є. Квасов зі співавторами, досліджуючи чинники способу життя і здоров'я студентів, показали, що рівень їх соціально-психологічної адаптації до умов ВНЗ суттєво залежить від взаємовідносин, що складаються в колективі, порушення яких спричиняє постійне психоемоційне напруження. Конфлікт як прояв комунікативної взаємодії являє собою зіткнення протилежно спрямованих і несумісних одна з одною тенденцій у свідомості окремої людини (внутрішньоособистісний конфлікт), у міжособистісних відносинах індивідів або груп людей (міжособистісний і міжгруповий конфлікти), пов'язане з гострими і дуже сильними емоційними переживаннями. У багатьох випадках конфлікт є чинником розвитку гострого або хронічного емоційного стресу [3].

Очевидним є той факт, що критерієм ефективності професійної підготовленості педагога є здатність спеціаліста швидко адаптуватися у новому колективі та здійснювати продуктивну діяльність, визначену посадовими обов'язками педагога. На практиці розбіжність між теоретичною підготовкою у ВНЗ і практичними вимогами до діяльності педагога на місцях ускладнює процес професіоналізації молодих спеціалістів. Тож значущість адаптивності студентів педагогічного університету лежить у двох площинах: необхідності пристосовуватися до змінюваних умов навчального процесу у ЗВО, а також набуття професійно важливих якостей майбутнього освітянина.

Емпіричне дослідження адаптивності, емоційної стійкості, комунікативних здібностей і нервово-психічної стійкості майбутніх педагогів було проведено серед студентів Криворізького державного педагогічного університету. До вибірки увійшли 78 студентів 1–3 курсів психолого-педагогічного факультету. Для дослідження емоційної стійко-

сті було застосовано методику оцінки емоційної стійкості через продуктивність та якість короткочасного запам'ятовування О.В. Государевої [4]. Для вивчення толерантності до стресогенних факторів, що виступає проявом емоційної стійкості, було застосовано «Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (А.Г. Маклакова, С.П. Чермяніна) [7].

Результати дослідження стану розвитку особистісного адаптаційного потенціалу у майбутніх педагогів, що увійшли до нашої вибірки, презентовано в таблиці 1.

Таблиця 1

Стан розвитку особистісного адаптаційного потенціалу у майбутніх педагогів (за методикою «Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» А.Г. Маклакова, С.П. Чермяніна)

Рівень розвитку особистісного адаптаційного потенціалу у майбутніх педагогів	Кількість, у %
Високий	3
Середній	22
Низький	76

Як видно з таблиці, високий рівень особистісного адаптаційного потенціалу виявлено лише у 3% студентів-майбутніх педагогів, середній рівень – у 22% студентів, низький рівень – у 76% досліджуваних, що засвідчує той факт, що більшість майбутніх педагогів, які увійшли до вибірки нашого дослідження, має низький рівень особистісного адаптаційного потенціалу, тобто вони мають ознаки явних акцентуацій характеру та декотрі ознаки психопатій, у них можливі нервово-психічні зриви. Також констатуємо, що критично малою є кількість студентів із високим рівнем особистісного потенціалу, тобто таких, які досить легко адаптуються до нових умов діяльності, швидко входять до нового колективу, досить легко і адекватно орієнтуються в ситуації, швидко формують стратегію власної поведінки і, як правило, неконфліктні.

Результати дослідження стану розвитку нервово-психічної стійкості у майбутніх педагогів презентовано в таблиці 2.

Таблиця 2

Стан розвитку особистісного нервово-психічної стійкості у майбутніх педагогів (за методикою «Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» А.Г. Маклакова, С.П. Чермяніна)

Рівень розвитку нервово-психічної стійкості у майбутніх педагогів	Кількість, у %
Високий	1
Середній	23
Низький	76

Як видно з таблиці, високий рівень нервово-психічної стійкості виявлено лише в 1% студентів-майбутніх педагогів, середній рівень – у 23% студентів, низький рівень – у 76% досліджуваних, що дає змогу констатувати, що більшість майбутніх педагогів, які увійшли до вибірки нашого дослідження, має низький рівень нервово-психічної стійкості, тобто низький рівень поведінкової регуляції, певну схильність до нервово-психічних зривів, відсутність адекватної самооцінки та реального сприйняття дійсності. Натомість критично малою є кількість студентів із високим рівнем нервово-психічної стійкості, тобто з високим рівнем поведінкової регуляції, високою адекватною самооцінкою та реальним сприйняттям дійсності.

Результати дослідження стану розвитку комунікативних здібностей у майбутніх педагогів презентовано в таблиці 3.

Таблиця 3

Стан розвитку особистісного комунікативних здібностей у майбутніх педагогів (за методикою «Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» А.Г. Маклакова, С.П. Чермяніна)

Рівень розвитку комунікативних здібностей у майбутніх педагогів	Кількість, у %
Високий	0
Середній	74
Низький	26

Як видно з таблиці, високий рівень комунікативних здібностей не виявлено в жодного зі студентів-майбутніх педагогів, середній рівень має 74% студентів, низький рівень – 26% досліджуваних, що засвідчує той факт, що більшість майбутніх педагогів, які увійшли до вибірки нашого дослідження, мають середній рівень комунікативних здібностей, тобто здатні встановлювати контакти з іншими людьми, інколи стають учасниками конфліктів.

Результати дослідження стану розвитку емоційної стійкості у майбутніх педагогів презентовано в таблиці 4.

Таблиця 4

Стан розвитку емоційної стійкості у майбутніх педагогів (за методикою О.В. Государевої)

Рівень розвитку емоційної стійкості у майбутніх педагогів	Кількість, у %
Високий	27
Середній	64
Низький	9

Як видно з таблиці, високий рівень емоційної стійкості виявлено у 27% студентів-майбутніх педагогів, середній рівень – у 64% студентів, низький рівень – 9% досліджуваних, що засвід-

чує той факт, що більшість майбутніх педагогів, які увійшли до вибірки нашого дослідження, має середній рівень емоційної стійкості, а також факт, що досить незначною є кількість студентів із низьким рівнем емоційної стійкості.

На рисунку 1 представлено зведену гістограму результатів нашого емпіричного дослідження.

У таблиці 5 представлено результати кореляційного аналізу між показниками емоційної стійкості, особистісного адаптаційного потенціалу, нервово-психічної стійкості та комунікативних здібностей студентів-майбутніх педагогів, що увійшли до вибірки нашого емпіричного дослідження.

Як видно з таблиці, показники емоційної стійкості у студентів-майбутніх педагогів мають досить високі кореляційні зв'язки з показниками їхнього особистісного адаптаційного потенціалу (0,570 на високому рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$), а також високі кореляційні зв'язки з показниками їхньої нервово-психічної стійкості (0,569 на високому рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$). Можна констатувати також, що високими є кореляційні зв'язки між показниками особистісного адаптаційного потенціалу студентів-майбутніх педагогів і показниками їхньої нервово-психічної стійкості (0,962 на високому рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$), а також наявність статистично значущих

кореляційних зв'язків між показниками особистісного адаптаційного потенціалу та показниками комунікативних здібностей студентів (0,399 на високому рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$). Виявлено наявність статистично значущих кореляційних зв'язків між показниками нервово-психічної стійкості та показниками комунікативних здібностей (0,310 на високому рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$). Тож чим вищі показники емоційної стійкості мають майбутні педагоги, тим вищими є показники їхнього особистісного адаптаційного потенціалу та нервово-психічної стійкості. Водночас чим вищим є рівень особистісного адаптаційного потенціалу, тим вищим є рівень нервово-психічної стійкості та комунікативних здібностей студентів-майбутніх педагогів.

Висновки. Як показало вивчення досліджуваної проблеми, здатність до емоційної стійкості, адаптивності, нервово-психічної стійкості та комунікативні здібності студентів-майбутніх педагогів є значущими, оскільки на етапі первинної професіоналізації формується майбутній фахівець-освітянин, котрий буде безпосереднім організатором навчально-виховного процесу в закладах освіти. Результати проведеного нами емпіричного дослідження дають нам змогу констатувати, що більшість досліджуваних нами майбутніх педагогів має середній рівень розвитку емоційної стійкості

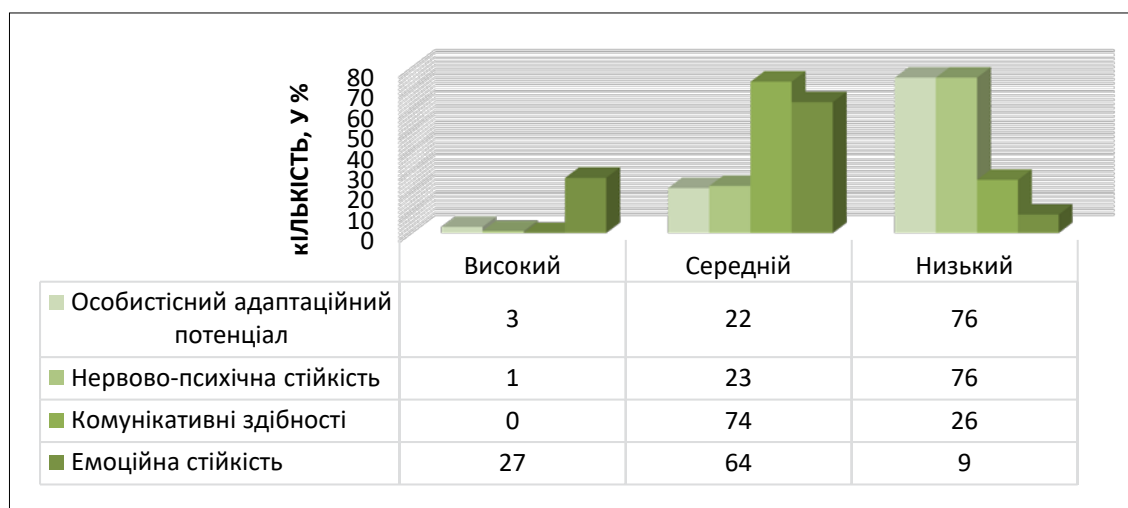

Рис. 1. Стан розвитку особистісного адаптаційного потенціалу, нервово-психічної стійкості, комунікативних здібностей та емоційної стійкості у майбутніх педагогів

Таблиця 5

Кореляційні зв'язки між показниками емоційної стійкості, особистісного адаптаційного потенціалу, нервово-психічної стійкості та комунікативних здібностей студентів-майбутніх педагогів

Показники	Емоційна стійкість	Особистісний адаптаційний потенціал	Нервово-психічна стійкість	Комунікативні здібності
Емоційна стійкість	–	0,570**	0,569**	0,213
Особистісний адаптаційний потенціал	0,570**	–	0,962**	0,399**
Нервово-психічна стійкість	0,569**	0,962**	–	0,310**
Комунікативні здібності	0,213	0,399**	0,310**	–

** Кореляція значуща на рівні 0,01

та комунікативних здібностей, а також низький рівень сформованості особистісного адапційного потенціалу й нервово-психічної стійкості. Було виявлено, що емоційно стійкі студенти мають здатність краще й швидше пристосовуватися до змінюваних умов. Крім того, майбутні педагоги, які мають вищі показники комунікативних здібностей, краще адаптуються у нових соціальних умовах.

Література:

1. Александровский Ю.А. Состояния психической дезадаптации и их компенсация. Москва : Наука, 1976. 272 с.
2. Балл Г.О. Психология праці та професійної підготовки особистості : навч. посібник. Хмельницький : Університет, 2001. 330 с.
3. Бандурка А.М. Конфликтология : учеб. пособие для вузов. Харьков : Университет внутренних дел, 1997. 350 с.
4. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 783 с.
5. Коқун О.М. Психофізіологічне забезпечення становлення фахівця у професіях типу «людина – людина» : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013.
6. Плотников В.В. Функциональные нарушения и оценка дезадаптации студентов к обучению в вузе. *Здоровье и функциональные возможности человека* : тезисы докл. Всесоюзн. конференции. Москва, 1985. С. 342–345.
7. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие. Самара : Издательский дом «БАХРАХ-М», 2002. 672 с.
8. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций. Москва : Прогресс, 1979. 392 с.
9. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник / пер. с англ. и нем. / общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева; вст. ст. Д.А. Леонтьева. Москва: Прогресс, 1990. 368 с.
10. Хомская Е.Д. Мозг и эмоции. Конспект лекций. Москва : МГУ, 1992. 180 с.

Pylypenko K. V. Emotional resistance, adaptivity and communicative abilities of the future teachers as an important constituents of its professionals

The problem of professionalization of future teachers in the context of modernization of education is analyzed. It is stated that the strategic directions of modern education development are connected with the introduction of new standards of educational activity, among which leading is to ensure its personal, competent orientation. It has been found out that professionally important qualities of an educator are, in particular, ability to emotional stability, communicative abilities, neuro-psyche stability, adaptability and more. It is shown that emotional stability, neuro-psyche stability, as well as adaptive and communicative abilities in the system of future teachers' vocational training are extremely important and are of particular relevance, since it is about preparing a person for the organization of educational process in educational institutions. Currently, for higher education institutions, one of the priority areas of work is to ensure the formation and development of a proactive, emotionally resilient personality, able to adapt in constantly changing conditions, to be self-fulfilling, to be successful. It has been researched that the problem of emotional stability is caused by the disorganizing influence of emotions on the activity and behavior of a person in emotional situations, and in the context of the primary professionalization of the personality, the development and formation of the emotional sphere of the personality is carried out, which is the psychological basis for the quality of future professional activity. Emotional instability is a consequence of violation of the mechanisms of self-regulation of the personality under the influence of emotional factors and in the conditions of considerable long-term action causes disturbance in the efficiency of activity and affects the mental health of the individual. It is proved that the student's age is a period of high demands, mental workloads and overloads, which act in all variety, which requires emotional stability and ability to adapt. On the other hand, it is during this period that a future professional is formed, whose state of mental health directly influences the success of the activity and lifestyle in general, and thus becomes of high public importance. The state of formation of emotional stability, neuro-psyche stability, personal adaptive potential and communicative abilities of students-future teachers is investigated. It is established that the majority of future educators we study have an average level of development of emotional stability and communicative abilities, as well as a low level of formation of personal adaptive potential and neuro-mental stability.

Key words: *professionally important educational properties, personal adaptive potential, neuro-psyche stability, communicative competences of the teacher.*